

ДВОВИМІРНА ТИПОЛОГІЯ СИНТАКСИЧНО НЕЧЛЕНОВАНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

МАРІЯ ЛИЧУК

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ — Україна

mariya.lychuk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-8046-7414

DWUWYMIAROWA TYPOLOGIA
JEDNOSTEK NIEPODZIELNYCH SYNTAKTYCZNE
W JĘZYKOZNAWSTWIE UKRAIŃSKIM

MARIA ŁYCZUK

Narodowy Uniwersytet Zasobów Biologicznych i Naturalnych Ukrainy, Kijów — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule określono formalne i semantyczne zasady hierarchizacji jednostek niepodzielnych syntaktycznie. Uzasadniono typologie strukturalne syntaktycznie niepodzielnych połączeń wyrazowych i niefrazelogizowanych oraz frazeologizowanych niepodzielnych zdań. Usystematyzowano semantyczne typy syntaktycznie niepodzielnych połączeń wyrazowych i syntaktycznie niepodzielnych zdań.

Słowa kluczowe: syntaktycznie niepodzielne połączenie wyrazowe, niefrazelogizowane niepodzielne zdanie, frazeologizowane zdanie, typ strukturalny, typ semantyczny, typologia dwuwymiarowa.

TWO-DIMENSIONAL TYPOLOGY OF SYNTACTICALLY
UNCROWNED UNITS IN UKRAINIAN LINGUISTICS

MARIIA LYCHUK

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv — Ukraine

ABSTRACT. The formal and semantic principles of the hierarchy of syntactically non-segmented units have been determined. The structural typologies of syntactically non-segmented word combinations and unphraseologized and phraseologized non-segmented sentences have been substantiated. The semantic types of the non-segmented word combinations and syntactically non-segmented sentences have been systematized.

Key words: syntactically non-segmented word combination, unphraseologized actually non-segmented sentence, phraseologized non-segmented sentence, structural type, semantic type, two-dimensional typology.

Актуальність дослідження зумовлена потребою цілісного вивчення й упорядкування структурних і семантичних типів нечленованих синтаксичних одиниць. Створення структурної та семантичної типології синтаксично нечленованих одиниць сприятиме розв'язанню проблемних питань функційної синтаксичної теорії, зокрема визнанню в синтаксичній системі сучасної української літературної мови синтаксично нечленованих одиниць як нормативних та розв'язанню дискусійних проблем, що стосуються специфічної білатеральної структури фразеологізованих нечленованих речень.

Мета цієї наукової розвідки — створити двовимірну типологію синтаксично нечленованих одиниць сучасної української мови. Мета зумовлює розв'язання таких завдань: 1) визначити принципи систематизації нечленованих синтаксичних одиниць; 2) схарактеризувати формальну та семантичну диференціацію синтаксично нечленованих одиниць.

У лінгвоукраїністиці типологія синтаксично нечленованих одиниць уможливила інтегрувати в єдину систему два класи синтаксичних одиниць — синтаксично нечленовані словосполучення й синтаксично нечленовані речення. Ці синтаксичні одиниці наділені основними ознаками — синтаксичною зв'язаністю й синтаксичною нечленованістю.

У функційній граматиці української мови традиційною є типології синтаксично вільних словосполучень та формально-граматичних речень за формальним і семантичним принципами. Однак ці типології не поширені на синтаксично нечленовані словосполучення й синтаксично нечленовані речення, оскільки ці синтаксичні одиниці не були об'єктом вивчення в лінгвістиці.

Теорія словосполучення як учення про самостійну синтаксичну одиницю сформувалася в українському мовознавстві в 60-х роках ХХ ст., а ґрунтовні дослідження синтаксично нечленованих словосполучень з'явилися в граматичних студіях тільки в першому десятиріччі ХХІ ст.

Словосполучення як синтаксична одиниця-конструкція, як відомо, характеризується планом вираження, тобто граматичною формою, і планом змісту, тобто граматичним значенням.

У сучасній лінгвоукраїністиці немає єдиного випрацьованого підходу до виокремлення типів синтаксично нечленованих словосполучень. Лінгвісти диференціюють їх за морфологічною належністю складників, граматичним значенням, ступенем злитості складників та ін. У зарубіжній лінгвістиці за ознакою злитості компонентів розглядали вільні й тісні словосполучення¹. Аналізуючи компоненти тісних словосполучень, голландський лінгвіст Є. Крейзінга виділяв синтаксично головне слово². Німецький дослідник І. Ріс назвав тісні словосполучення терміном *wortgruppen* (словесні групи)³ та розглянув ознаку злитості слів у словосполученнях — словесних групах, наголошуючи, що форма і функція мають стосунок не до окремих компонентів, а до всієї словесної групи. За ступенем злитості І. Ріс виділив три основні розряди словосполучень: 1) слабкі групи — сурядні словосполучення; 2) напівтісні групи — це сполучення на зразок *інженер Михайлов; Михайлов, інженер*; 3) тісні групи — словосполучення з підрядним зв'язком між словами⁴.

Дослідники оперують ступенем семантичної злитості компонентів як головним критерієм у процесі виокремлення семантико-синтаксичних єдностей в семантично неподільних (нечленованих) словосполученнях⁵.

Синтаксично нечленовані словосполучення зумовлені ономасіологічними характеристиками частини мовного статусу їхніх ядерних компонентів, а саме: іменників, прикметників, числівників, займенників та дієслів, особливостями їхньої семантики та категорійних значень, а також репрезентативними можливостями в номінативному аспекті.

¹ E. Kruisinga, *Hand book of Present-day English Noordhoff*, Groningen 1931, Vol. 3, p. 5.

² Ibidem.

³ I. Ries, *Was ist syntax (ein kritischer Versuch)*, Marburg 1894, p. 19.

⁴ Ibidem, p. 19–20.

⁵ А. П. Загнітко, *Теоретична граматика української мови. Синтаксис*, Донецьк 2001, с. 63–64.

У сучасному мовознавстві не випрацьовано єдиних критеріїв типології синтаксично нечленованих словосполучень. Найпоспідовніше дослідники виділяли кількісно-іменні конструкції (*два дні, кілька хвилин, шматок хліба*) та словосполучення зі значенням сумісності (*ми з мамою, дівчина з подругами, Остап із Соломією*). Дехто з учених зараховував до синтаксично нечленованих словосполучення зі значенням вибіркової (*дехто з нас, хто-небудь з учених, нікого із сусідів*) та поєднання модальних або фазових дієслів з інфінітивом (*можу робити, почав писати*)⁶. В. Горпинич як два типи синтаксично нечленованих словосполучень розглядав метафоричні й перифрастичні словосполучення⁷.

Формальна типологія як синтаксично вільних, так і синтаксично нечленованих словосполучень ґрунтується на таких характеристиках, як форма (спосіб) синтаксичного зв'язку, елементарність / неелементарність структури, морфолого-синтаксичні ознаки компонентів, а семантична типологія оперта на тип семантико-синтаксичного відношення між головним і залежним компонентами⁸.

У лінгвістиці докладно описані формальні типи синтаксично вільних словосполучень. Теоретичні засади дослідження обсягу словосполучення були закладені в працях В. Виноградова, який визначив прості і складні словосполучення як граматичні поєднання двох і більше повнозначних слів, що розчленовано позначають єдине поняття. При цьому диференціація словосполучень на прості й складні здійснюється з опертям на поширювальні властивості слова: „Прості словосполучення звичайно двослівні, вони складаються з двох повнозначних слів... Характерною ознакою таких словосполучень є те, що вони утворюються за допомогою поширення стрижневого слова” (перекл. автор. — М. Л.)⁹. Складні словосполучення є результатом поширення простого словосполучення; їхні межі визначені можливістю бути єдиним, хоч і складним, позначенням предметів, дій, якостей та ін.

Розвиваючи погляди В. Виноградова, М. Прокопович проаналізував складні словосполучення, у яких просте словосполучення виконує роль залежного компонента. Він зазначав: „Залежне слово в поширювальному простому словосполученні (що займає позицію нерозчленованого залежного компонента щодо стрижневого слова) граматично і за змістом пов'язане з головним (стрижневим) словом тільки цього простого словосполучення. Лише через нього в його складі воно пов'язується з головним, стрижневим словом усього складного словосполучення” (перекл. автор. — М. Л.)¹⁰. Напр.: *дім з (білими) колонами* — *дім з колонами*, але: *суддя з блідим обличчям*. М. Прокопович наголосив, що обсяг словосполучення передусім визначається з погляду мінімальної кількості його компонентів, що найпростіше, двослівне словосполучення покладено в основу словосполучень ускладненої структури.

⁶ В. О. Горпинич, *Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові*, [в:] „Українська мова і література в школі”, 1988, № 7, с. 69–70.

⁷ Там само.

⁸ І. Р. Вихованець, *Грамматика української мови: Синтаксис*, Київ 1993, с. 210.

⁹ В. В. Виноградов, *Вопросы изучения словосочетаний*, [в:] „Вопросы языкознания”, 1954, № 3, с. 10.

¹⁰ Н. Н. Прокопович, *Об устойчивых сочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи*, [в:] *Мысли о современном русском языке*, ред. В. В. Виноградов, Москва 1969, с. 69.

За елементарністю / неелементарністю будови розрізняли елементарні й ускладнені (неелементарні) словосполучення¹¹, прості і складні¹². У лінгвоукраїністиці усталеною є типологія словосполучень за частиномовною належністю опорного та залежного компонентів.

З урахуванням формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак І. Вихованець розмежував прості та ускладнені словосполучення. Він кваліфікував прості словосполучення як основний і первинний об'єкт синтаксису, називав їх елементарними. Їхня структурна схема здебільшого представлена двома компонентами, що поєднані підрядним або сурядним зв'язком (*синє небо, книга поета, напружено працювати, батьки й діти*). Елементарне словосполучення має формально-синтаксичну й семантико-синтаксичну організацію, тобто будується за певною структурною схемою (структурним зразком), що репрезентує абстрактну формулу, за якою оформляються численні словосполучення з різним лексичним наповненням компонентів¹³. Ускладнені словосполучення І. Вихованець витлумачив як різноманітні об'єднання елементарних словосполучень на основі підрядного або сурядного зв'язків. Такі синтаксичні конструкції охоплюють численні комбінації елементарних словосполучень і складаються мінімально з трьох компонентів¹⁴.

У лінгвоукраїністиці досі не створено єдиної типології синтаксично нечленованих словосполучень. Спираючись на погляди І. Вихованця, услід за М. Балко, вважаємо синтаксично нечленовані словосполучення ускладненими, „оскільки, по-перше, у них більше, ніж один раз, реалізується підрядний зв'язок, а по-друге, вони становлять результат різних дериваційних перетворень”¹⁵.

М. Балко пропонує поділити всі синтаксично нечленовані словосполучення на дві групи: а) які зберігають ознаку зв'язаності як у контексті, так і поза ним; б) синтаксична зв'язаність яких детермінована їхньою функційно-семантичною специфікою та простежується лише в реченнєвій структурі¹⁶. Однак зауважимо, що ознаку синтаксичної зв'язаності не можна вважати прозорим і чітким критерієм розмежування двох груп, оскільки в деяких типах синтаксично нечленованих словосполучень таку ознаку не можна простежити поза контекстом, напр.: *дещо з використовуваних раніше документів, у кінці невеликого села, з мигдалевидними очима, скрипучим голосом* та ін.

Наш підхід до аналізу синтаксично нечленованих словосполучень ґрунтується на “підході зверху”, тобто від речення, що вможливує подати словосполучення як таке, що з'являється в процесі реалізації речення, у процесі розгортання компонентів тієї чи тієї структурної схеми під час побудови висловлення. Виокремлюємо два структурні типи синтаксично нечленованих словосполучень: двокомпонентні і трикомпонентні. Двокомпонентним синтаксично нечленованим словосполученням вважаємо структурно-семантичну неподільну єдність, утворену з двох повнозначних слів без прийменника або з прийменником на основі синтаксичного зв'язку, що увиразнений синтаксичною зв'язаністю,

¹¹ І. Р. Вихованець, *Грамматика української мови...*, с. 211.

¹² К. Ф. Шулжук, *Синтаксис української мови*, Київ 2004, с. 38–39.

¹³ І. Р. Вихованець, *Грамматика української мови...*, с. 192.

¹⁴ Там само, с. 196.

¹⁵ М. В. Балко, *Актуальні проблеми теорії словосполучення сучасної української мови*, Дніпропетровськ 2014, с. 151.

¹⁶ М. В. Балко, *Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень сучасної української мови*, дис. ... канд. філол. наук, Запоріжжя 2004, с. 26–28.

та відповідних семантико-синтаксичних відношень між компонентами структурної схеми. Напр.: *Та моя цікавість була заспокоєна швидше: ще взимі батько взяв мене одного понеділка до Дрогобича, і тут я побачив цілі юрби ріпників і цілі купи жидів* (І. Франко); *Сонні очей пристрасно стежили за цим героїчним переходом танків по дну чужої ріки* (О. Гончар). Трикомпонентне нечленоване словосполучення має атрибутивний поширювач до залежного компонента, що виражений прикметником або займенником. Облігаторний третій компонент виконує доповнювальну функцію — звужує загальну семантику словосполучення, напр.: *Деві після деякого моменту вагання вертається на її крик і кидається в її обійми* (Леся Українка); *Хтось з досвідчених сільських бувальців порадив Аркадію запустити бороду...* (Ірина Вільде).

Злитість компонентів синтаксично нечленованого словосполучення має синтаксичний характер: вони зберігають своє лексичне значення, у межах неподільної єдності реалізований синтаксичний зв'язок, підсилений синтаксичною зв'язаністю, та відповідні семантико-синтаксичні відношення. За цими ознаками кваліфікуємо синтаксично нечленовані словосполучення як ускладнені.

У виділенні типів словосполучень за семантичним критерієм лінгвісти зважали на спільність синтаксичного змісту. У сучасній лінгвоукраїністиці сформовано два підходи до типології синтаксично вільних словосполучень за семантико-синтаксичними відношеннями. Представники першого підходу¹⁷ виокремили три типи синтаксично вільних словосполучень: 1) атрибутивні (означальні) — відношення ознаки до предмета, напр.: *обдарований художник, зошит учня* та ін.; 2) субстанціальні — відношення предмета до дії, процесу, стану та інших ознак, напр.: *принести води, писати лист матері* та ін.; 3) адвербіальні — відношення обставини до дії, стану, якості та ін., напр.: *працювати влітку, творити для прийдешнього* та ін.

Запропонована типологія словосполучень має надто узагальнений характер і не може бути поширена на типологію синтаксично нечленованих словосполучень.

На думку деяких лінгвістів (Н. Шведової, А. Загнітка) комплетивні відношення ідентифікують синтаксично нечленовані словосполучення в синтаксичній системі мови¹⁸. Комплетивні відношення трактуємо як тип семантико-синтаксичного відношення, яким пов'язаний ядерний і залежний компоненти для інформативного доповнення першого у структурі синтаксично нечленованого словосполучення.

Ураховуючи складність і неоднозначність виокремлення типів семантико-синтаксичних відношень у синтаксично нечленованих словосполученнях, спираючись на концепцію М. Балко¹⁹, виділяємо дві семантичні групи: 1) власне-комплетивні; 2) синкретичні нечленовані. Власне-комплетивні відношення є основним засобом вираження граматичного значення в семантичній структурі синтаксично нечленованих словосполучень. Вони увиразнюють властивість цих словосполучень займати синтаксичну позицію одного члена речення. Компоненти синтаксично нечленованого словосполучення, пов'язані власне-комплетивними відношеннями, більшою мірою виявляють інформативну недостатність, якщо розглядати їх уживання окремо. Напр.: словосполучення

¹⁷ І. Р. Вихованець, *Грамматика української мови...*, с. 207–208.

¹⁸ *Русская грамматика: Синтаксис*, в 2 томах, гл. ред. Н. Ю. Шведова, Москва 1980, т. 2, с. 16–19; А. П. Загнітко, *Теоретична граматики української мови...*, с. 17.

¹⁹ М. В. Балко, *Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень...*, с. 42–48.

з власне-кількісним значенням, ядерний компонент яких виражений власне-кількісним або збірним числівником: *Поїзду було приурочено до символічної події: двадцять п'ять років тому Польща першою серед іноземних держав визнала незалежність України* (Український тиждень, 09–15.09.16); *Троє візитерів залишилися у їдальні* (Брати Капранови); словосполучення зі значенням сумісності: *Чоловік з жінкою сиділи так, наче прожили довге й терпке життя...* (Я. Лижник); *Ми з Валею загоряли* (Б. Жолдак); словосполучення зі значенням вибіркової: *Сказав, що хтось із села телефонував їй, здається, просив приїхати* (В. Габор). Синкретизм семантико-синтаксичних відношень у нечленованих словосполученнях виявляється в можливості чи здатності одночасно поєднувати декілька значень. Синкретичні нечленовані словосполучення ґрунтуються на комплетивних відношеннях, які поєднуються з іншими семантичними відношеннями — атрибутивними, об'єктними чи атрибутивно-об'єктними. Напр.: комплетивно-атрибутивні — із залежним компонентом абстрактної семантики: *Війна — річ дуже небезпечна...* (Б. Жолдак); *Учора на прощання вийт із тхориними — швидкими й боязкими — очима також попросив для пораненого мадяра мазі* (М. Матіос); комплетивно-об'єктні — словосполучення з кількісним значенням: *Пождавши марно, міняє голос: — Їсти хочеш і сім'я теж. Я нагодую!* — *Повернув обличчя до гурту і звелів: — Мішок пшениці!* (В. Барка); словосполучення із загальним партитивним значенням: *На цей час вони прибрали до рук ледь не половину кооперативів* (О. Ульяненко); комплетивно-атрибутивно-об'єктні — метафоричні та перифрастичні нечленовані словосполучення: *Він блукає у згряях дерев, пролітає вітерець, видмухнувши із віт пахоці квіту* (Б. Жолдак). Однак розглянуті принципи систематизації словосполучень не можна визнати досконалими. Формальний і семантичний критерії окремо не створюють уявлення про синтаксично нечленоване словосполучення як про синтаксичну конструкцію, для якої характерна єдність плану вираження і плану змісту. Тому ми запропонували двовимірну типологію синтаксично нечленованих словосполучень — структурну й семантичну.

Синтаксична концепція, покладена в основу визначення синтаксично нечленованих речень, та їхня функція в українському літературному мовленні є тими чинниками, що вможливили створення структурної та семантичної типологій нечленованих побудов.

Клас синтаксично нечленованих речень об'єднує різні типи: нефразеологізовані власне-нечленовані, фразеологізовані власне-нечленовані, або фразеологізовані тавтологічні, напівфразеологізовані та частково фразеологізовані речення. Вихідною базою для створення структурних типологій нефразеологізованих і фразеологізованих нечленованих речень слугують особливості структурних компонентів або фразеологізованих структурних схем. Структурні типи нефразеологізованих власне-нечленованих речень виокремлюємо, зважаючи на кількість компонентів структури, морфологічну природу структурних компонентів, а фразеологізованих нечленованих речень — залежно від облігаторних постійного і змінного компонентів фразеокомплексу, їхнього частиномовного вираження та позиції постійного компонента.

Нефразеологізовані власне-нечленовані речення утворені зі слів і семантично еквівалентних їм фразеологізмів, що виражають непоняттєве значення, чи зі слів, що втратили номінативність через переосмислення в разі вживання їх як самостійного висловлення. Абсолютна морфологічна й синтаксична нечленованість цих речень зумовлює їхню “монолітну” організацію. Специфіка та-

ких синтаксичних одиниць полягає у відсутності в них синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень, неможливості утворення чи відтворення їх за структурними схемами. Структурна типологія нефразеологізованих власне-нечленованих речень ґрунтується на кількості структурних компонентів та їхній морфологічній природі.

За формальним критерієм нефразеологізовані власне-нечленовані речення є однокомпонентними реченнєвими побудовами, напр.: — *Куди прямуєте? — До Сент-Тропе. — Прошу паспорт. Чи здаєте щось у багаж? — Ні. — Ось ваші квитки* (І. Йосипів); — *Ти танцювала сьогодні просто божественно! — Зовсім не так, як хотілося. Страшенно хвилювалася. Все зіпсувала. — Неправда! Краще танцювати не можна!* (П. Загребельний).

Структуру фразеологізованих речень з тавтологійними компонентами потрібно описувати, спираючись на такі критерії: морфологічна природа постійного і змінного компонентів та позиція постійного компонента²⁰.

Фразеологізовані тавтологіїні речення здебільшого трикомпонентні в структурному плані. Залежно від морфологічної природи постійного компонента ці речення утворюють кілька структурних груп: 1) з фразеоприйменниковим комплексом; 2) з фразеосполучниковим комплексом; 3) з фразеозв'язковим комплексом; 4) з фразеоча́стковим комплексом²¹. Напр.: — *Бджола загадка, зірка загадка, а людина хіба ні? — Таємниця з таємниць, — роздумує художник* (О. Гончар); *Боляче і досадно стало Михайлові. Коли б він винен у цьому... На війні як на війні. Все буває* (М. Стельмах); *А я Тетяну Олексіївну вже умовив — хай іде хлопець завтра до школи. Діти є діти* (А. Дімаров); *От молодець, так молодець!* (В. Винниченко).

За формальним принципом напівфразеологізовані речення поділені на структурні типи, виділені за такими критеріями, як кількість компонентів у складі фразеоконструкції, морфологічне вираження постійного і змінних компонентів та позиція постійного компонента. Залежно від позиції постійного компонента напівфразеологізовані речення становлять два типи: з правобічним залежним і ліво-, правобічним залежними компонентами. За кількісним наповненням фразеоконструкції у структурі напівфразеологізованих речень бувають дво-, три-, чотири- і п'ятимісні. Напр.: *Що то мати!* (Панас Мирний); — *В лікарню б його. — Яка тут лікарня!.. — буркнув Світличний* (А. Дімаров); *„Ах ти ж, гадино солоня! Скільком людям ти життя поламав, зруйнував, спустошив щастя...”* (М. Стельмах); *Нема коли й [жінку] пожаліти* (Л. Костенко); *Ох цей мені вже дід!* (Я. Лижник).

У частково фразеологізованих реченнях фразеологізованою є тільки перша частина, оскільки правобічну позицію заповнює формально-граматичне речення. У цих реченнях фразеосполучниковий чи фразеоча́стково-сполучниковий комплекс має чітко визначену позицію: фразеологізована нерозкладна єдність займає препозицію в реченні, а сполучник починає його другу частину. Фразеологізована єдність може об'єднувати три або чотири компоненти.

За кількістю компонентів фразеосхеми, їхнім морфологічним вираженням виокремлені структурні типи частково фразеологізованих речень з дво-, три- і чотиримісним фразеосполучниковим чи фразеоча́стково-сполучниковим

²⁰ М. І. Личук, *Формально-структурні типи фразеологізованих речень з тавтологійними компонентами*, [в:] „Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови”, зб. наук. праць, відп. ред. М. Я. Плющ, Київ 2015, вип. 12, с. 158.

²¹ Там само.

комплексом. Напр.: *Диво, як не бачить Микола Яновський найелементарніших речей* (Ю. Мушкетик); *Робота роботою, але по роботі, вечером, як почнеся було гуляння, то було на що надивитися* (І. Франко); *Не було родини, щоб не лежали усі покотом* (У. Самчук); *Не встиг отець Аркадій умитись, як з села прийшла делегація* (Грина Вільде).

Семантична типологія нефразеологізованих власне-нечленованих і фразеологізованих речень з тавтологійними компонентами та напівфразеологізованих речень опирається на категорійні значення. Типи цих значень впливають на формування фразеосинтаксичного значення фразеологізованих тавтологіїх і напівфразеологізованих речень.

Категорійне значення нефразеологізованих власне-нечленованих речень — “відношення”, що виявляється в ставленні мовця до повідомлюваного, до одного з учасників комунікації, у характері відношення змісту речення, пов’язаного (дотичного) зі словом-реченням, до дійсності. Оскільки нефразеологізовані власне-нечленовані речення виражені одним або двома структурними компонентами, то це дає підстави визнати відсутність будь-яких семантичних відношень між компонентами або їхнє нульове вираження. Саме тому виокремлювати типи нефразеологізованих власне-нечленованих речень потрібно, спираючись на типи категорійного значення. Категорійні значення “ствердження”, “заперечення” та “волевиявлення” є критеріями виокремлення відповідно до трьох типів нефразеологізованих власне-нечленованих речень: 1) зі значенням “ствердження”; 2) зі значенням “заперечення”; 3) зі значенням “волевиявлення”. Напр., стверджувальний семантичний тип: — *Розумієш, про що я мовлю? — О, так! — підтвердила я...* (Н. Шейко-Медведева); заперечний семантичний тип: — *Ви добре знаєте академіка? А про Кучмієнка чули? — Ніколи* (П. Загребельний); зі значенням “волевиявлення”: — *Годі! годі! — кричить Гонта. — Годі, погасає* (Т. Шевченко).

Підґрунтям семантичної типології фразеологізованих тавтологіїх речень є диференціація категорійних значеннєвих критеріїв “ствердження” і “оцінка”, напр.: — *Розпочинай допит, царю, — відказав Полуботок. — Як так, то й так, — мирно промовив цар* (Р. Іванчук); — *І дійсно — справи вони і є справи. Чого тут ображатись?* (Брати Капранови). Семантична типологія напівфразеологізованих речень упорядкована на основі категорійних значень “ствердження”, “заперечення”, “оцінка” та “волевиявлення”. Напр., стверджувальний семантичний тип: *Є чого посміхатись. Адже він [Юрко] знав усе* (В. Козаченко); — *Це з’їзд особливий. Тут кожен мусить свою пропозицію виявити. — А то ми не розуміємо!* (О. Гончар); заперечний семантичний тип: — *Мамочко! Я знаю, чим тебе розвеселити. — Не до жартів* (М. Вайно); *Воно й справді, на наш крик визирав уже дехто з-за тину, а допоміг... Яка там поміч! Хто тоді смів слово проти власті сказати?* (М. Малюк); *Так я йому й допоміг!* (О. Лишега); оцінний семантичний тип: — *Хто це написав таку гарну пісню?! — питав зворушений Санько в Андрія. — От, брат, пісня, так пісня!* (І. Багрянний); семантичний тип з категорійним значенням “волевиявлення”: — *Так тримати!* — *капітан передав стерно до моїх рук, а сам почав порпатись у ливях біля щогли...* (Брати Капранови).

Семантична типологія частково фразеологізованих речень визначена їхньою синтаксичною структурою та синтаксичними відношеннями між двома їхніми частинами. У препозитивній частині частково фразеологізованих речень є фразеосхема як нерозкладний комплекс постійних і змінних компонен-

тів, у постпозиції — членована вільна реченнева структура. Синтаксична побудова стає фразеологізованою не тільки через синтаксичну злитість і семантичні трансформації компонентів у препозиції, а також під впливом певних чинників: чітко закріпленої позиції компонентів фразеосхеми, зменшення змінних позицій і структурного підрівнювання частин речення. Синтаксична семантика частково фразеологізованих речень зосереджена у сфері певних семантико-синтаксичних відношень. За типом синтаксичних відношень між двома частинами нечленованої побудови вирізняємо такі семантичні типи частково фразеологізованих речень: а) з темпоральними відношеннями, напр.: *Але не встиг він й вимовить, як захитався, махнув рукою й гепнув додолу лицем* (В. Винниченко); б) з відношеннями узагальненої зумовленості, напр.: *На те ми, Василю Леонтьовичу, й мужчини, щоб тую гарну полонянку з ворожої неволі визволяти* (Б. Лепкий); в) з пояснювальними відношеннями, напр.: *Щастя, що дитина на пелінку якось зачепилась та й на колу повисла* (Срібна книга казок); г) з аплікативними відношеннями, напр.: *Гріх не гріх, а береженого й Бог береже, Маковою* (О. Гончар).

Отже, структурно-семантична типологія синтаксично нечленованих словосполучень і синтаксично нечленованих речень репрезентує ієрархізацію синтаксично нечленованих одиниць сучасної української мови. Основою двовимірної типології синтаксично нечленованих одиниць є тип як ідеалізована модель. Типологічна домінанта має двоякий вияв — структурний і семантичний.

Список використаної літератури

- Балко М. В., *Актуальні проблеми теорії словосполучення сучасної української мови*, Дніпропетровськ 2014.
- Балко М. В., *Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень сучасної української мови*, дис. ... канд. філол. наук, Запоріжжя 2004.
- Виноградов В. В., *Вопросы изучения словосочетаний*, [в:] „Вопросы языкознания”, 1954, № 3, с. 3–24.
- Вихованець І. Р., *Грамматика української мови: Синтаксис*, Київ 1993.
- Горпинич В. О., *Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові*, [в:] „Українська мова і література в школі”, 1988, № 7, с. 69–70.
- Загнітко А. П., *Теоретична граматики української мови. Синтаксис*, Донецьк 2001.
- Личук М. І., *Формально-структурні типи фразеологізованих речень з тавтологійними компонентами*, [в:] „Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови”, зб. наук. праць, відп. ред. М. Я. Плющ, Київ 2015, вип. 12, с. 156–163.
- Прокопович Н. Н., *Об устойчивых сочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи*, [в:] *Мысли о современном русском языке*, ред. В. В. Виноградов, Москва 1969, с. 47–57.
- Русская грамматика: Синтаксис*, в 2 томах, гл. ред. Н. Ю. Шведова, Москва 1980, т. 2.
- Шульжук К. Ф., *Синтаксис української мови*, Київ 2004.
- Kruisinga E., *Hand book of Present-day English Noordhoff*, Groningen 1931.
- Ries I., *Was ist syntax (ein kritischer Versuch)*, Marburg 1894.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Balko M. V., *Aktualni problemy teorii slovospoluchennia suchasnoi ukrainskoi movy [Topical Problems of Word Combination Theory of Modern Ukrainian]*, Dnipropetrovsk 2014.

- Balko M. V., *Semantyko-syntaksychni i strukturni aspekty tsilisnykh slovospoluchen suchasnoi ukrainskoi movy* [Semantic, Syntactic and Structural Aspects of Integral Word-Combinations of Modern Ukrainian], dys. ... kand. filol. nauk, Zaporizhzhia 2004.
- Vinogradov V. V., *Voprosy izuchenija slovosochetaniij* [Issues on Word-Combinations Learning], [v:] „Voprosy jazykoznanija”, 1954, № 3, s. 3–24.
- Vykhovanets I. R., *Hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys* [The Ukrainian Language Grammar], Kyiv 1993.
- Horpunych V. O., *Nerозkladni syntaksychni slovospoluchennia v ukrainskii movi* [Stable Syntactic Word-Combinations in Ukrainian], [v:] „Ukrainska mova i literatura v shkoli”, 1988, № 7.
- Zahnitko A. P., *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Theoretical Grammar of the Ukrainian Language. Syntax], Donetsk 2001.
- Lychuk M. I., *Formalno-strukturni typy frazeolohizovanykh rechen z tautolohiinymy komponentamy* [Formal Structural Types of Phraseological Sentences with Tautological Components], [v:] „Nauk. chasopys Nats. ped. un-tu im. M. P. Drahomanova. Ser. 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy”, zb. nauk. prats, vidp. red. M. Ya. Pliushch, Kyiv 2015, vyp. 12, s. 156–163.
- Prokopovich N. N., *Ob ustojchivykh sochetaniyah analiticheskoi struktury v russkom jazyke sovetskoi jepohi* [On Stable Combinations of Analytic Structure in the Russian Language of the Soviet Period], [v:] *Mysli o sovremennom russkom jazyke*, red. V. V. Vinogradov, Moskva 1969, s. 47–57.
- Russkaja grammatika: Sintaksis* [The Russian Language Grammar: Syntax], v 2 tomah, gl. red. N. Ju. Shvedova, t. 2, Moskva 1980.
- Shulzhuk K. F., *Syntaksys ukrainskoi movy* [The Ukrainian Language Syntax], Kyiv 2004.
- Kruisinga E., *Hand book of Present-day English Noordhoff*, Vol. 3, Groningen 1931.
- Ries I., *Was ist syntax (ein kritischer Versuch)*, Marburg 1894.